

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ УЧНІВ ЯК УМОВА УСПІШНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті проаналізовано проблеми соціально-правового захисту учнів та доведено, що це є умовою успішного суспільства.

The article analyzes the problems of social and legal protection of students and prove that it is a condition of successful societies.

Зростання темпів науково-технічного прогресу і розвиток нових форм освітньої і соціальної діяльності призводить до посилення взаємозв'язків між людьми у процесі суспільної життєдіяльності, розумного співіснування людей різних соціальних верств. У зв'язку з цим, актуальною проблемою сьогодення є перегляд завдань освіти з акцентом на соціалізацію особистості через соціально-правовий захист. Саме педагогічній соціалізації належить провідна роль у розвитку здібностей дітей, умінь спілкуватися, зіставляти позиції, визнавати відмінності, критику, навчатися враховувати думки інших. „Продовжуючи себе в своїх вихованцях, – писав В.О.Сухомлинський, – ми творимо не тільки людину. Ми творимо самий час. Дух часу, взаємовідносини між людьми – все це залежить від того, які ми з вами, якою є школа” [1: 5] Сьогодні є для всіх очевидним, що в сучасному світі загальний освітній рівень є фундаментом для людини, а поєднання широкої загальноправової освіти з глибоким засвоєнням вузькоспеціалізованих знань є важливим завданням гуманістичної освітньої парадигми. Ґрунтовні основи соціально-педагогічного розвитку безумовно закладаються в загальноосвітній школі. У зв'язку з цим змінюються вимоги до шкільної та позашкільної освіти. Якщо раніше навчання в основному було спрямоване на формування знань, умінь, навичок, то зараз пріоритетним критерієм вважається рівень сформованості відповідних якостей мислення (глибини, гнучкості, критичності, стійкості, усвідомленості розумової діяльності тощо). На перший план висувається завдання розвитку особистості учня на основі його внутрішнього потенціалу, зокрема інтелектуального.

Соціально-педагогічне формування особистості відрізняється як спонтанністю впливу, так і ціленаправленістю. Соціальна педагогіка використовує фактори розвитку особистості, які мають місце у навчально-виховній та позааудиторній діяльності. У кінцевому результаті у школярів формується соціальний ідеал, який співзвучний умовам сімейного та суспільного життя, навчання, праці, відпочинку.

Важливим педагогічним елементом соціальної педагогіки є формування гуманістичних цінностей, які визначають світогляд особистості, яка готова до співпраці і вміє використовувати та надавати допомогу. Соціальна педагогіка орієнтує напрямок соціальної активності. При цьому соціальна педагогіка орієнтується на глибокі, достатньо гнучкі соціальні знання, які дозволяють орієнтуватися у дійсності, співвідносити з нею особистісні потреби та здатності. „Знання здобуваються для праці й відіграють дуже важливу роль в усьому житті” – писав видатний педагог В.О.Сухомлинський [1: 51].

Соціальна педагогіка у кінцевому результаті повинна підвести особистість до самовиховання, надати їй можливість реального цілепокладання, засобів, за допомогою яких можна досягти більш продуктивної соціальної поведінки, включитися до системи неперервної освіти.

Педагогічний зміст соціально-правового захисту у соціальній педагогіці визначається корекцією поведінки та перевихованням дітей і молоді. Корекція – необхідний елемент будь-якої діяльності, тому що неможливо ні у навчанні, ні у праці, ні у спілкуванні швидко досягти соціально значущого результату. За допомогою корекції можна вирівняти та підняти до позитивного результату будь-яку поведінку учня, але для цього потрібно вміти професійно застосовувати певні форми роботи у загальноосвітній середній школі,

позанавчальних освітніх закладах, у дозвіллевій діяльності, в умовах життєдіяльності сім'ї. І якщо соціальний педагог за своїм професійним спрямуванням буде готовий виконувати умови соціально-правового захисту дітей, молоді та їх сімей у будь-якому соціальному середовищі, то це означатиме, що він успішно пройшов підготовку до своєї професійної діяльності в педагогічному університеті.

Сучасний рівень розуміння особистісно орієнтованої педагогічної освіти передбачає визначення особистості як вищої соціальної цінності; повагу до її самобутності, унікальності та своєрідності; ставлення до неї як суб'єкта власного розвитку; врахування закономірностей процесу самовдосконалення індивідуума; погляд на особистість кожної дитини як на мету і засіб, об'єкт і суб'єкт, умову і результат навчання та виховання.

Проблема оптимізації пізнавальної активності особистості, підвищення рівня і якості її знань через актуалізацію їх особистісно-творчого потенціалу відзначається особливою актуальністю і передбачає цілеспрямоване наукове дослідження та розробку спеціального індивідуального підходу до організації навчальних занять із основ соціально-правового захисту особистості.

Школа як складна соціально-педагогічна система є елементом більш складної системи – суспільства. Тому вона швидко реагує на зміни, що відбуваються на кожному етапі суспільного розвитку. Відповідно до стратегічних цілей освіти оновлюються цілі загальноосвітніх закладів щодо якості навчального та позанавчального процесів. Сучасні загальноосвітні навчальні заклади повинні надати молодому поколінню опорні знання, уміння, які необхідні для подальшої життєдіяльності в умовах швидких соціально-економічних змін, сформувати уміння по самоорганізації та саморозвитку.

Найближча мета, до якої повинен спрямовувати кожну дитину соціальний педагог, – знайти, визначити і зайняти своє місце у суспільстві. Адже суспільство – це складний механізм, який створився, функціонує і розвивається за певними соціальними закономірностями, у рамках певних соціальних правил. Дитина, учень – частина соціального суспільства, і наскільки гармонійним буде співіснування залежить від неї як особистості. Все життя людини у суспільстві, в країні відбувається у межах правових та соціальних норм. Людина від народження наділена правами, а з часом, у процесі життя, після досягнення встановленого законами віку, набуває здатності мати обов'язки і нести відповідальність за свої дії.

Дане питання з позицій гуманістичних поглядів, формування педагогічної творчості, виховання соціально-правової культури в учнів розглядали Л. М. Ахмедзянова, Р. Х. Вайнола, Н. В. Гузій, С. О. Сисоєва, Н. А. Ткачова.

Довіра до дітей та молоді повинна поєднуватися з перевіркою та контролем, що здійснюються з педагогічним тактом, які є вираженням принципу гуманізму соціальної педагогіки. Соціальні педагоги завжди намагаються спиратися на позитивне, виявляючи оптимізм у своїй роботі. Якими б складними не були обставини в учня, завжди знайдуться особи з окремими людськими якостями, які допомагають успішно вирішувати завдання соціалізації, самовиховання, перевиховання та формування соціально-правових механізмів самозахисту.

Важливим педагогічним елементом соціальної діяльності є формування гуманістичних цінностей, що визначають світогляд дітей та молоді, які готові до співпраці, вмюють приймати та надавати допомогу. Соціальна педагогіка розвиває та направляє соціальну активність, орієнтуючись на саму особистість. Глибокі, достатньо гнучкі соціальні знання дозволяють дитині орієнтуватися у дійсності, співвідносити з нею особисті потреби та здатності.

Необхідним педагогічним елементом у соціально-правовому захисті є формування соціально-правових дій, умінь та навичок, особистість при цьому оволодіває прийомми правової самопомоги.

Навчання соціально-правовому захисту дітей та молоді повинно підводити кожну особистість до самовиховання у соціальному середовищі, надати їй можливість знайти мету

та смисл життя, засоби, за допомогою яких можливо досягнути продуктивної соціально-правової поведінки, включитися до системи неперервної освіти.

Формування інтелектуально здорової, працездатної, законодавчо слухняної молоді є важливим педагогічним аспектом у діяльності соціальних педагогів та вчителів-предметників. Таким шляхом домагаються співпадання формального та реального лідерства, що знижує вірогідність конфліктів, посилює взаємодопомогу у будь-якій групі.

На сьогодні майже третина опитаних дітей (29 %) зазначили, що здебільшого вони невпевнені у власному майбутньому. Найбільш невпевнено щодо свого майбутнього почувають себе діти із низьким рівнем добробуту – 38 % (17 % – у групі високого рівня добробуту) [2].

Дослідження із виявлення основних напрямків діяльності школи із соціального захисту прав дітей підводять нас до необхідності виокремити соціально-педагогічні умови, що дозволяють на практиці реалізувати соціальні права. До таких соціально-педагогічних умов відносяться гуманістична направленість позанавчальної діяльності, реалізація суб'єкт-суб'єктних відносин, розвиток особистісно прийнятих соціальних норм правового життя та виявлення і передача його потенціалу дітям, молоді та їхнім сім'ям.

Гуманізація педагогічної освіти передбачає, перш за все, суб'єктивний соціальний розвиток та саморозвиток особистості соціального педагога, який готовий на професійному рівні брати участь у навчальному та виховному процесах, реалізовувати на практиці сучасні педагогічні технології, творчо здійснювати ці процеси у всіх сферах своєї діяльності. У пропонованій технології принцип суб'єктивного розвитку та саморозвитку особистості соціального педагога є основним. У реальному процесі діяльності передбачено оволодіння знаннями про закономірні зв'язки людини з природою, державою, про процес становлення особистості у реальному соціокультурному та освітньому просторах, розвиток творчого потенціалу кожного соціального педагога, формування внутрішніх установок на самоосвіту, самовиховання та саморозвиток.

Гуманістична педагогіка не просто є сплавом ідей вільного розвитку особистості, категоричного морального імперативу, пристосування системи виховання до людини, виховання позитивної почуттєвості в становленні людини до світу, а є педагогікою “золотого перетину”, у якій враховуються всі сфери освітньо-виховного процесу [3], а це вимагає навчання учнів, батьків і вчителів первинним соціально-правовим нормам, роз'яснення не тільки прав, але й знання обов'язків по відношенню до інших та оточуючого середовища. “Реалізація гуманістичного підходу в сфері освіти безпосередньо пов'язана з підготовкою учителя-гуманіста, гуманізацією педагогічної освіти”, – підкреслює Н. В. Гузій [3: 6].

Отже, виходячи з одного із принципів освіти – гуманізації, формування соціальної правосвідомості дітей та молоді повинно спиратися на духовність, яка складає сутність соціального права, тому що соціальне право ґрунтується на загальнолюдських цінностях. Суттєво важливо, щоб обидва процеси – формування соціальних правових знань, його провідних ідей і організація їх внутрішнього сприйняття учнівською молоддю – відбувалися одночасно. Соціальна правоосвітня гуманістична робота повинна спрямовуватись на перетворення правових знань у норму поведінки. Формуванню та перетворенню правових знань у переконання сприяє висвітлення їх сутності в органічному зв'язку із загальнолюдськими гуманістичними принципами. Соціально-правові ідеї мають стати особистими переконаннями вихованців. У протилежному випадку не буде досягнуто усвідомленого сприйняття соціального права як регулятора поведінки. У педагогічному аспекті це означає актуалізацію виховного, ціннісного потенціалу права, призначення якого полягає у формуванні гуманістичної свідомості громадянина [4].

Можливість творчої самореалізації особистості як однієї з ланок соціального суспільства передбачає включення його в інноваційну діяльність на різних етапах. Такий підхід стосується як учня, так і педагога. Це має принципове значення для розвитку соціально-правових знань та соціально-правової культури педагога. Тому формування

особистості школяра соціальним педагогом стало однією з актуальних проблем і теорії, і практики його професійної підготовки в педагогічному університеті.

Найбільший ефект розвитку особистості досягається при включенні її до різноманітних видів творчості. Проблемне навчання, дослідження у процесі доучування, підвищення кваліфікації розвиває мислення не тільки у дорослих, а й у дітей. Значний вклад у соціальний розвиток вносять різноманітні творчі групи та громадські об'єднання, у які діти та молодь входять у співвідношенні із своїм розвитком та інтересами.

Майстерність соціального педагога залежить від його культури, від отриманої ним загальної та професійної освіти.

Реалізація системного та особистісно-діяльнісного принципу на сучасному етапі передбачає необхідність дотримуватися двох значних умов: по-перше, у змісті професійно орієнтованої діяльності вчителя повинні бути відображені цілі педагогічної освіти, що полягають у неперервному соціально-моральному, загальнокультурному та професійному розвитку, по-друге, можливість вибору системи педагогічних засобів, що активно стимулюють позитивну мотивацію діяльності.

Гуманістична тенденція, яка є стратегічним напрямком професійної освіти, передбачає звернення до особистості дитини та вчителя, що подає її демократичну направленість, реалізує принципи розвитку освітньої та практичної педагогічної діяльності, реалізує творчий саморозвиток та самоосвіту кожного вчителя. Така готовність проявляється на соціальному, моральному, психологічному, процесуальному рівнях.

Розглянемо особливості цих рівнів. Соціальний рівень включає усвідомлення учителя себе як суб'єкта педагогічної діяльності, здатного до соціального творення особистості з дитини, стимулювання її природних сил, задатків, здібностей, усвідомлення значення педагогічної діяльності для соціально-економічного процесу суспільства; розуміння значення власної діяльності для прогресивного розвитку особистості школяра; реальне уявлення суперечностей труднощів по формуванню соціально позитивної особистості.

Моральний рівень готовності включає наявність особистісного знання про багатогранність і багаторівневість генезису людини, здатність бути носієм загальнокультурних цінностей у житті учнів, суб'єктивної позиції та орієнтації на сучасний рівень знань з розвитку особистості.

Психологічний рівень готовності виявляється у потребі входження у внутрішній світ дитини, в емоційних переживаннях, пов'язаних з оцінками наслідків своєї праці, у наявності передумов для самовдосконалення.

Процесуальний рівень готовності проявляється у наявності концептуальної позиції педагогічної діяльності, у здатності виявляти протиріччя і вирішувати їх у визначенні цілей, вичлененні завдань із розвитку конкретної особистості при розробці програми такого розвитку; у наявності вміння діагностувати, прогнозувати розвиток особистості в соціумі, відбирати відповідні методи і засоби; у потребі й здатності до безперервної самоосвіти й самовдосконалення.

Проголошення концепції гуманізації та демократизації як звичайної норми суспільного життя вимагає аналітичних концептуальних підходів в організації і створенні системи освіти та виховання в школі. Школа – це особлива держава, спільність, де люди двох або трьох поколінь живуть у відповідності з соціальними та правовими нормами сьогоdnішнього та ідеалами завтрашнього життя. Школа – відкрита система для суспільства, яка завжди реагує на зміни в суспільстві всіма своїми структурними елементами [6]. Гуманізм педагога, вихователя, батьків, які складають основу педагогіки співробітництва, означає глибоку повагу до прав, свободи, гідності дитини, дійове прагнення допомогти їй в самореалізації, в розвитку закладених природою потенційних можливостей, в здатності педагога розуміти учня, допомогти йому в прагненні до успіху, підтримати навіть ледве помітні успіхи учня на цьому шляху [6: 50].

Учитель повинен відчувати моральну відповідальність за виховання та навчання дітей, а також нести певну відповідальність за педагогічні погляди батьків своїх учнів, намагатися удосконалити їх.

Гуманізм не просто проголошує своїм основним принципом любов і повагу до людини, але і ставить питання про створення істинно людських умов, необхідних для гармонійного розвитку особистості. Педагогіка, школа і вчитель не можуть вирішити проблеми, пов'язані зі створенням соціально-економічних умов для гуманного розвитку особистості дитини, але в їх силах створити для цього необхідні педагогічні умови. Вирішення завдань по створенню таких умов гуманізації навчально-виховного процесу і спілкування з учнями пов'язано з формуванням соціально-правової культури соціального педагога, розвитком його знань у галузі соціальних прав охорони дитинства та материнства, бажання допомогти учню в будь-якій ситуації [6: 50-54].

Викладання і вивчення питань соціально-правового захисту особистості повинно мати позитивне спрямування. Приклади порушення соціальних прав людини і нехтування ними породжують в учнів відчуття безсилля, тому необхідно акцентувати увагу в учнів на успіхах і прогресові, на втіленні норм соціального права у життя [7]. Тому для кращого сприйняття та засвоєння матеріалу слід соціальному педагогові школи створити такий мікроклімат, коли свобода гарантована і учням, і батькам, і вчителям, коли всі сторони заохочуються до вільного висловлювання думки та враження, коли керують всім принципи рівності та справедливості [7: 55].

У світлі принципу гуманізації найважливішими функціями соціально-правового захисту у сучасних умовах є:

- залучення учнів, батьків, вчителів до цінностей соціального права, захисту особистості, здатності до моральної та правової відповідальності;
- соціальний захист та охорона дитинства та материнства, життя й здоров'я дітей, молоді та їх сімей, їх гідності та прав людини;
- створення умов для розвитку дитини як суб'єкта права;
- надання правової допомоги дитині (учневі) у розвитку її захисного потенціалу, нахилів життєвого самовизначення, повноцінної реалізації у школі, поза школою, оточуючому соціумі, вдома.

Діяльнісна відповідальність соціального педагога, як і кожного вчителя, виявляється у взаємодії з учнями і залежить від ступеню розвитку професійної свободи особи, від розкриття її потенціалу у педагогічній діяльності. Ця залежність ніби віддзеркалюється у тенденції творчої самореалізації особи соціального педагога. Можливість розкриття творчого потенціалу надається у конкретній педагогічній діяльності. Вона потребує певної суми знань і попередньої підготовки.

Основними знаннями, які забезпечують соціальному педагогу успішне володіння професійними обов'язками, є: значення змісту соціально-правового захисту особистості в його діяльності; знання форм та умов організації діяльності (засобів, методів); знання індивідуально-психологічних особливостей учнів; знання психологічних особливостей оволодіння учнями змістом і методами певного виду діяльності; знання переваг і недоліків власної діяльності та особистості [7].

У своїй діяльності по соціально-правовому захисту особистості соціальний педагог повинен домагатися глибокого усвідомлення учнями того, що народне право, звичаєве право ґрунтується на загальнолюдських моральних ідеях та нормах. Громадська думка, народна духовність утверджують закони життя – принципи, правила, вимоги, в основі яких лежать високі норми, ідеї народної моралі. У процесі розвитку суспільства справедливі юридичні закони виникають на основі народної моралі. Тому порушення і моралі, і законів у народі вважається найтяжчим злочином, гріхопадінням, святотатством [8].

Українська система виховання переконує дітей і молодь, що наш народ здавна будував соціальне правове суспільство, однак насильство чужоземних загарбників, політичних сил (шляхом війни, агресій, загарбання територій України, знищення її

духовності) було першопричиною гальмування і руйнування народної високоморальної соціальної правової держави.

Важливе місце у формуванні особистісних рис громадянина України, його патріотичних почуттів посідає виховання поваги до Конституції держави, законодавства, символів.

Формуючи у дітей правові почуття, почуття власних прав та відчуття власних обов'язків, їх потрібно підкріплювати національною свідомістю, патріотичними почуттями і гордістю за Україну, школа і батьки повинні домагатися, щоб національні символи, що затверджені Верховною Радою України посіли гідне місце в усіх навчальних закладах. Поряд з національною символікою доцільно використовувати під час виховних заходів народні, етнічні символи, берегині, якими в Україні є калина, верба тощо. Народна символіка має велике значення в гуманізації особистості, формуванні доброзичливого, справедливо-правового відношення до себе та інших [8: 110-112].

На жаль, соціальне право не завжди розглядається у тісному зв'язку з таким важливим впливом на свідомість, як гуманізм, а це дало б можливість посилити як інтелектуальну активність, так і участь емоцій у засвоєнні соціально-правових знань. Гуманістично-емоційне переживання повідомлень, які отримуються – необхідний компонент процесу внутрішнього, суб'єктивного прийняття вихованцями соціально-правових знань, перетворення їх у внутрішні стимули відповідної діяльності, у переконання. Знання, таким чином, мають хвилювати особистість, не бути для неї нейтральними. Вони повинні дійти до розуму і серця кожної дитини, трансформуватися у внутрішній світ особистості, тобто стати значущими [9].

Підсумовуючи вище викладене, ми хочемо знову зацитувати В.О.Сухомлинського, котрий у свій час вирішував проблему, яка вимагає умілого розв'язання: "Гармонійна єдність освіти і виховання, освіченості і вихованості, перетворення знань в особисті переконання, єдність навчання і морального виховання" [1: 8].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором//Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад.шк., 1976-1977. – Т.4. – С. 393-626.
2. Діти України про свої права. Попередні результати соціологічного опитування дітей віком від 9 до 17 років. Представництво ЮНІСЕФ в Україні. – К.: Центр "Соціальний моніторинг", 2000. – 34 с. – 26 с.
3. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм крізь призму особистісно зорієнтованих методологічних підходів. Наука і сучасність: Зб. наук. пр. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К., Логос, 2002. – Том XXXII. – 295 с. – 5 с.
4. Ткачова Н. О. Правова освіта і її роль у формуванні свідомості, вихованні духовності молоді. Наука і сучасність: Зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. –К.: Логос, 1999. – Ч. III. – 193 с. – С. 176-177.
5. Захист і забезпечення дотримання житлових та майнових прав дітей: тематична Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2001 року. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – 160 с.
6. Ахмедзянова Л. М., Капацина В. І. Гуманізація відношень учасників педагогічного процесу – вихідна позиція педагогіки XXI століття: Гуманізація навчально-виховного процесу: Наук.-метод. зб. – Вип. III / За заг. ред. Г. І. Легенького та В. І. Сипченка. – Слов'янськ: ІЗМН-СДПІ, 1998. – 147 с. – 50 с.
7. Руденко Ф. Г. Проблеми формування правової культури і конституційної свідомості при викладенні соціально-гуманітарних дисциплін: Гуманізація навчально-виховного процесу. – Вип. III, 1998. – 147 с. – 55 с.
8. Мартинюк І. В. Національне виховання: Теорія і методологія: Метод. посібник. – К.: УСДО, 1995. – 160 с. – 109 с.
9. Ткачова Н. А. Педагогічні основи формування правосвідомості учнів у закладах професійно-педагогічної освіти / Монографія. – К., 1998. – 350 с.